

OSMANLI DEVLETİ VE ULUSLARARASI TOPLUM

Murat CİNGÖZ¹

Öz

XIX. yüzyılda Avrupalı devletler; içeride ilerlemenin, akılcılığın ve düzenin, dışarıda ise düzensizliğin, kaba kuvvetin ve geri kalmışlığın benimsendiği sosyal bir gerçeklik inşa etmişlerdir. Bu sosyal gerçeklik Avrupa uluslararası toplumu adını alarak, tüm dünyanın norm ve değerlerini derinden etkilemiştir. Bu durumu yakinen hisseden ülkelerden biri de Osmanlı Devleti olmuştur. Yüzyıllar boyunca Avrupa devletleri ile etkileşim halinde olan imparatorluk, modern Avrupa'nın oluşumunda önemli rol oynamıştır. Bu çalışmada da Osmanlı Devleti'nin Avrupa merkezli uluslararası toplumdaki konumu ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı Osmanlı Devleti'nin Avrupa merkezli uluslararası topluma katılma mücadelesini ve Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne nihai yanıtını anlamaya çalışmaktır. Makalenin kapsamı ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa uluslararası sistemine etkin bir aktör olarak dahil olduğu XV. yüzyıldan, Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olduğu 1932 yılına kadar uzanmaktadır. Çalışmada kitaplar, makaleler ve internet kaynakları üzerinden belge şeklinde veri toplama yöntemi kullanılmış olup İngiliz Okulu çerçevesinde yorumsamacı tarihsel analiz yöntemi takip edilmiştir. Çalışmanın en önemli bulgusu, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle ortak çıkar ve değerleri büyük ölçüde benimsemesine rağmen Avrupa uluslararası toplumunun eşit ve egemen bir üyesi olarak kabul görmediği olmuştur.

¹ Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Ar. Gör. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi.

mcingoz@atu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5995-8713

Anahtar Kelimeler: İngiliz Okulu, Uluslararası Toplum, Uluslararası Sistem, Osmanlı Devleti, Tanınma.

OTTOMAN EMPIRE AND INTERNATIONAL COMMUNITY

Abstract

In the XIX. century, European states built a social reality in which rationality, progress, order at home and disorder, brute force, and backwardness on the outside were embraced. This social reality, taking the name of the European international community, influenced the norms and values of the whole world profoundly. One of the countries that felt this situation closely was the Ottoman Empire. The empire, which interacted with European states for centuries, played an important role in the formation of modern Europe. In this study, the position of the Ottoman Empire in the Europe-centered international society is discussed. The main purpose of the study is to understand the struggle of the Ottoman Empire to join the Europe-centred international society and the final response of the European states to the Ottoman Empire. The scope of the study extends from the XV. century, when the Ottoman Empire was included in the European international system as an active actor until the Republic of Turkey's membership in the League of Nations in 1932. In the study, the data collection method in the form of documents from books, articles, and internet resources was used, and the hermeneutic historical analysis method was followed within the framework of the English School. The most important finding of the study is that although the Ottoman Empire adopted common interests and values with European states to a large extent, the Empire was not accepted as an equal and sovereign member of the European international community.

Keywords: English School, International Community, International System, Ottoman Empire, Recognition.

Giriş

İngiliz Okulu (*English School*) literatürüne bakıldığında uluslararası toplumun ortaya çıkması için uluslararası hukuk, güç dengesi ve diplomasi gibi ortak çıkar ve değerlerin gerekli olduğu görülmektedir (Devlen ve Özdamar 2010, 52). Ancak, uluslararası toplumun diğer bileşenleri hakkında görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu anlamda Martin Wight uluslararası toplumun ortak kültür olmadan

meydana gelemeceğini ifade ederken Hedley Bull, Wight'ın bu argümanına karşı çıkmış ve uluslararası toplumun ortak kültür olmadan ortak çıkar ve değerler temelinde oluşabileceğini belirtmiştir (Bull 2002, 13). Bull ve Watson'a göre ortak kültür; ortak kural ve kurumların oluşturulmasını kolaylaştırırsa da son kertede uluslararası toplum için olmazsa olmazlardan değildir. Bu anlamda, ortak çıkar ve değerlere sahip olan bağımsız siyasal topluluklar, aralarındaki dinsel ve kültürel farklılıklara rağmen aynı uluslararası toplumun bir parçası olabilirler (Linklater 2014, 132). Bu tartışmanın içeriği, Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplumdaki konumu söz konusu olduğunda daha da önemli hale gelmektedir. Nitekim İngiliz Okulu'nun kurucularından Wight'a göre Osmanlı Devleti Avrupa ile ortak bir kültüre sahip olmadığından dolayı aynı uluslararası toplumun bir parçası olarak görülemez. Diğer yandan Bull ve Watson, Osmanlı Devleti'ni tam olarak Avrupa merkezli uluslararası toplumun bir parçası görmemekle birlikte son kertede Osmanlı Devleti ile Avrupalılar arasında gevşek bir uluslararası toplumun olabileceği ihtimalini de yadsımamışlardır (Watson 1992, 217). Yurdusev ise Hedley Bull'un ortak çıkar ve değerler temasından hareketle, Osmanlı Devleti'ni çoğulcu Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olarak göz önüne almıştır (Yurdusev 2009, 71). Gökakın'ın çalışmasında da Osmanlı Devleti başından beri Avrupa uluslararası sistemine ve toplumuna içkin bir devlet olarak yorumlanmıştır (Gökakın 2010, 321).

Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplumdaki yerinin değerlendirildiği mevcut literatürde önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir. Nitekim uluslararası toplumun oluşumuna ortak çıkar ve değerler temelinde yaklaşan Bull ve Watson, Osmanlı Devleti'nin

uluslararası toplumda kabul görmemesinin gerekçelerini açık bir şekilde ortaya koymamıştır. Zira Osmanlı Devleti özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa uluslararası toplumunun ortak çıkar ve değerlerini benimsemekte önemli adımlar atmıştır.

Diğer yandan Wight'ın bakış açısıyla Osmanlı'nın uluslararası topluma kabul edilmemesinin sebebi ortak kültür zemininin oluşmamasına bağlansa da bu açıklama da tek başına yetersiz kalacaktır. Zira XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, Avrupa uluslararası toplumunun kültürel unsurlarını dahi benimsemeye başlamıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti *grande republique*'in² bir parçası olmasa da modernleşme ve Batılılaşma faaliyetleriyle, Avrupa devletleri ile arasındaki kültürel farklılıkları azaltmıştır. Bu anlamda kültürel farklılıklar Osmanlı'nın Avrupa uluslararası toplumuna kabul edilmemesinde başat rol oynamaktan ziyade kabul görülmeme durumunu perçinleyen bir unsur olarak yorumlanabilir. Diğer taraftan Yurdusev'in öncülük ettiği ve Gökakın'ın da geliştirdiği Osmanlı Devleti'nin Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olduğu görüşü ufuk açıcı olsa da sorgulanmaya açıktır. Zira Osmanlı Devleti her ne kadar Avrupa uluslararası toplumunun oluşumunda rol oynasa ve bu topluma katılmak için mücadele etse de nihai olarak Avrupalı devletlerce Avrupa uluslararası toplumunun eşit ve egemen bir üyesi olarak kabul görmemiştir. Bu anlamda Osmanlı'nın Avrupa uluslararası toplumuna kabulüne dair en çok kaynak gösterilen Paris Antlaşması'nın hükümleri, pratikte uygulanmamıştır.

² *grande republique* Voltaire gibi Aydınlanma filozoflarınca kullanılan, Avrupa devletlerinin bir araya geldiği hayali bir topluluğu ifade etmektedir. Bu hayali topluluk ortak kültür, din, moral değerler ve kurumsal yapı üzerinden tahayyül edilmiştir. Bkz. (Lok 2022)

Neticede, bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin Avrupa uluslararası toplumunun ortak çıkar ve değerlerini benimsemesine rağmen fiiliyatta Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olarak kabul edilmediği görüşü savunulmuştur. Bu anlamda XIX. yüzyıl Avrupa uluslararası toplumunun oldukça dışlayıcı ve korumacı bir yapıya sahip olduğunun altı çizilmiştir. Avrupa devletleri arasındaki uluslararası sistem ile Avrupa merkezli uluslararası toplum arasında geçiş bölgesinde yer alan Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerce eşit ve egemen bir ülke olarak tanınmadığından dolayı Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olamamıştır. Bu bağlamda, çalışmanın ilerleyen kısımlarında Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplumdaki konumu mercek altına alınmıştır

1. Uluslararası Toplum

Uluslararası ilişkilerdeki teorik tartışmalarda devletlerin içinde yer aldıkları anarşik yapı temel tartışma alanlarından biri olagelmıştır. Bu tartışmanın en önemli taraflarından biri realizm ile idealizm arasında orta yol yaklaşımını benimsemiş olan İngiliz Okulu'dur (Şirjiyan 2021, 88) Uluslararası ilişkilerin tarihsel ve toplumsal derinliğinin üzerinde duran İngiliz Okulu temsilcileri tarihçi/yorumcu bir çizgi üzerinden uluslararası yapıya dair açıklamalar getirmişlerdir (Palabıyık 2015, 225). Makyavelci ya da Hobbesçu Gerçekçilik, Grotiusçu Akılcılık (Rasyonalizm) ve Kantçı Devrimcilik olmak üzere üç geleneği içinde barındıran İngiliz Okulu, bu bağlamda üç farklı uluslararası yapı öngörmüştür (Ağkaya 2016, 1067). Bu yapılar realizm geleneğinin karşılığı sayılabilecek uluslararası sistem, devrimcilik geleneğine tekabül eden dünya toplumu ve rasyonalizm geleneği üzerinden temellenen uluslararası toplumdur. İngiliz Okulu düşünürlerine göre bu

üç uluslararası yapı aynı anda var olabilmekte ve bu yapılar etkileşim içerisinde yer alabilmektedir. Ayrıca devletler arasındaki bu yapıların değişip dönüşmesi de mümkündür.

İngiliz Okulu'nun öne sürdüğü üç farklı uluslararası yapı arasında ilki olan devletler sistemi, devletlerin birbirlerinin davranışlarını etkilediği, çatışma ve iş birliği çerçevesinde belirli bir temasın ve etkileşimin olduğu uluslararası yapıyı ifade etmektedir (Bull 2002, 10-11). Devletler sistemi özellikle realist bakış açısına yakın olup anarşik uluslararası yapı içerisindeki Hobbesçu güç mücadelesini ifade etmektedir (Buzan 2009, 25). Güç dengesi prensibinin esas alındığı bu realist varsayımda güç kavramının karşılığında anlaşılan en önemli şey ise askeri kapasite olgusudur (Öztürk ve Durak 2022, 8). Devletler sistemi aslında realist anlamdaki uluslararası yapı anlayışının yanında Wendt'in Hobbesçu anarşik yapısıyla da büyük benzerlik göstermektedir. Bu anlamda uluslararası sistem içerisinde "herkesin herkese savaşı" söz konusu olup son kertede devletler birbirlerini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Wendt 2016, 327). Bir diğer uluslararası yapı olan dünya toplumu ise uluslararası sistemin tam zıt kutbunda yer almaktadır. Dünya toplumu anlayışı küresel aidiyete vurgu yaparken devletlerden ziyade bireyleri, devlet dışı örgütleri ve nihai olarak küresel nüfusu odak noktasına yerleştirir (Buzan 2009, 25). Ancak dünya toplumu kavramı İngiliz Okulu teorisyenlerinin birçoğu tarafından ütöpik olarak görüldüğünden çok fazla irdelenmemiştir (Linklater 2014, 125). Uluslararası sistem ve dünya toplumu arasından konumlanan uluslararası toplum ise İngiliz Okulu'nun çalışmalarında istisnai bir yere sahiptir. İngiliz Okulu'nun en merkezi ve özgün alanını oluşturan uluslararası toplum, devletlerin anarşik yapıda dahi bir düzen

kurabileceği varsayımı üzerinden temellenmiştir (Linklater 2014, 124). Bu anlamda uluslararası toplum, devletler arasındaki ortak çıkar ve değerlerin kurumsallaşmasını ve beraberinde devletlerin kendilerini ortak kural ve normlara bağlı görmeye başlamasını ifade etmektedir (Bull 2002, 13). Bunun yanında uluslararası hukukun gelişimi de uluslararası toplumun oluşmasında önemli bir yere sahiptir (Fazlullah ve Rızai 2021, 319).

Uluslararası toplum ile uluslararası sistem arasındaki temel fark, ortak çıkarlar ve ortak değerler üzerinden oluşturulan bilinçtir (Palabıyık 2015, 250). Bu doğrultuda, uluslararası toplumda devletlerin birincil amacı düzen kurmaktır. Bu anlamda şiddetin azaltılması, diplomatik geleneklerin sürdürülmesi ve birbirlerinin egemenliklerine saygı gösterilmesi gibi norm ve değerler, toplum üyesi devletlerce benimsenir. Uluslararası topluma tabi devletler arasında topraksal revizyonizm içeren savaşlar olabilir ancak bu savaşlar toplum üyesi devletlerce birbirlerini yok etme ya da tamamen ortadan kaldırma şeklinde cereyan etmez. Büyük güçler arasındaki güç dengesinde savaşlar zaman zaman kullanılan meşru araçlardan biri olarak yer alsa da nihai olarak devletler birbirlerinin egemenliklerine saygı duymaktadır. Bu durum uluslararası toplumu uluslararası sistemden ayıran en önemli özelliklerdendir.

Buraya kadar olan kısımda uluslararası topluma dair yüzeysel bir bilgilendirme yapılmış ve Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplum içindeki yeri tartışılmadan önce kullanılacak terimler üzerine açıklamalar getirilmiştir. Buradan hareketle uluslararası toplumun oluşması için gereken kriterler arasında ortak çıkar ve ortak değerlerin ön plana çıktığı söylenebilir (Linklater 2014, 133). Ancak bu çalışmada

uluslararası toplumun vazgeçilmez unsurlarından biri olarak “tanınma” meselesinin de üzerinde durulmuştur. Tanınmadan kastedilen ise şudur: Bir devlet uluslararası toplum üyesi devletlerce toplumun üyesi olarak tanınmadığı takdirde ortak çıkar ve değerlere sahip olsa bile uluslararası toplumun bir parçası haline gelemez. Bu doğrultuda uluslararası toplumun olmazsa olmazlarından birisinin tanınma olduğu ve uluslararası toplumun özellikle XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın başlarına kadar oldukça dışlayıcı bir kimliğe sahip olduğu vurgulanmıştır.

2. Devletler Sisteminin Etkin Bir Aktörü Olarak Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki etkileşim sanılandan daha derin köklere sahiptir. Osmanlı devlet ve toplum yapısında modern Avrupa'nın oluşumunda da rol oynayan Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisi önemli ölçüdedir. Ayrıca Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Doğu Roma, Venedik, Ceneviz gibi ülkelerle ticari ve siyasi anlaşmalar imzalamıştır. Ancak Osmanlı'nın Avrupa uluslararası sisteminde etkili bir aktör olarak ortaya çıkışı XV. yüzyılda olmuştur. Bu dönemden itibaren Osmanlı Devleti üç asrı aşkın bir süre boyunca Avrupa uluslararası sisteminin önemli bir aktörü olarak yer almıştır. Avrupa'nın yayılmacı imparatorluklarına karşı Fransa, İngiltere, Hollanda gibi Avrupa devletleriyle diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştiren Osmanlılar, Batı'daki ulus devletlerin yükselişinde önemli rol oynamıştır (Turan 2015, 179). İmparatorluk, Avrupa devletler sistemine dahil olarak modern Avrupa'nın siyasi ve mezhebi yapısına yön vermiştir. Nitekim XVIII. yüzyılın başına kadar önemli bir askeri ve siyasi güç olan Osmanlı Devleti bu süreç boyunca

Avrupa devletler sisteminin ayrılmaz ve önemli bir parçası olarak kalmıştır (Watson 1992, 177).

Avrupa devletler sisteminin önemli bir aktörü olan Osmanlı Devleti'nin, bu dönemde henüz yeni yeni oluşmaya başlayan Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olduğu ise pek söylenemez. Zira Osmanlı Devleti uzun bir müddet diplomatik üstünlük iddiasının gereği olarak Avrupa Devletleri'ni kendisinin eşiti olarak görmemiştir (Yurdusev 2009, 75). Osmanlı Devleti ancak Zitvatorok Antlaşması (1606) ile diplomatik eşitliği kabul etmiş ve Karlofça Antlaşması'nda (1699) bu durum kesinleşmiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti üstten bakan emperyal devlet anlayışını bir süreliğine daha kaybetmemiş, o zamanki durumu geçici bir barış süreci olarak görmüştür (Turan 2015, 249-251). Üstelik Osmanlıların bu dönemde Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olmak gibi bir gayesi ya da tutumunun olduğu da söylenemez. Nitekim Osmanlı'nın temel hedefi ortak bir Haçlı girişimini engellemek ve Avrupa'nın kendisine karşı bir bütün olarak hareket etmesine mâni olmaktır. Diğer yandan XV. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arası süreçte Avrupa uluslararası toplumunun yeni yeni oluşmaya başladığı görülmektedir.³ Ayrıca, Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni ittifak kurdukları dönemlerde dahi aynı medeniyetin bir parçası olarak görmekten ziyade emperyal imparatorluklara karşı dengeleyici, kimi zaman da geçici bir kurtarıcı olarak dikkate almıştır.

³ Avrupa uluslararası toplumunun ne zaman oluştuğu tartışmalı bir konudur. Kimileri Westphalia Barışı'nı mihenk taşı olarak görürken kimileri Avrupa uluslararası toplumunun oluşumunu Constance Konsülüne ya da İtalyan Kent Devletlerine kadar dayandırmaktadır. Yine de her halükârda Napolyon Savaşlarının sonuna kadar Avrupa uluslararası toplumunun olgunlaşma aşamasında olduğu söylenebilir. Bkz. (Jackson ve Owens 2001, 54)

Sonuç olarak Osmanlı Devleti XV. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arasındaki dönemde Avrupa devletler sisteminde önemli bir aktör olarak yer almıştır. Karlofça Antlaşması ile de Westphalia Düzeni'ne katılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti, Avrupa uluslararası toplumunun oluşumunda önemli rol oynamışsa da tam olarak onun bir parçası olmamıştır. Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerle özellikle ortak çıkar temelli iş birliği mekanizması kursa da iki yapı arasındaki değer ve kültür farklılıkları aynı uluslararası toplumun bileşenleri olmalarını engellemiştir. Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında pragmatist ya da zaruri gerekçelere dayanan anlaşmalar yapılmış ancak her iki taraf da birbirlerini ortak değer ve normlara bağlı paydaşlar olarak görmemiştir (Baylis 2001). Dahası, uluslararası toplumun temel özelliklerinden olan karşı tarafın egemenliğine saygı ilkesi taraflarca dikkate alınmamıştır. Zira bu ilkeye göre uluslararası toplum üyesi devletler birbirleriyle savaşsalar dahi bu savaşlar karşı tarafı tamamen yok etme şeklinde değil topraksal ya da ekonomik kazançlar elde etme şeklinde olmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın sonu gibi geç bir tarihte dahi Avusturya İmparatorluğu'nu ortadan kaldırma gayesiyle Viyana'yı kuşatmıştır. Diğer yandan Avrupalılar da Haçlı seferlerinde ve son olarak 1683-1699 savaşlarında da görüldüğü üzere Osmanlı'yı Avrupa'dan tamamen atmak için mücadele etmişlerdir. Neticede Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki konumu en doğru şekilde Avrasya uluslararası sisteminin en önemli aktörlerinden biri olarak ifade edilebilir (Bennison 2009, 69).

3. Avrupa Ahengi ve Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Topluma Entegre Olma Mücadelesi

Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması ile her ne kadar ağır kayıplara uğrasa da Avrupa devletleri ile ilişkilerini kökten değiştirecek bir sürece bu anlaşmanın hemen akabinde girmemiştir. Nitekim XVIII. yüzyılın başında Osmanlı Devleti Avrupa'nın üstünlüğünü tam anlamıyla kabullenmemiş hatta bu süreçte Rusya, Avusturya, Venedik gibi ülkelere karşı bazı sınırlı kazanımlar dahi elde edebilmiştir. Ancak 1768-1774 Osmanlı Rus savaşında alınan ağır yenilgi Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ilişkilerini kökten bir şekilde değiştirecek süreci başlatmıştır. Bu savaşın ardından imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti Rusların üstünlüğünü kabul ederken ayakta kalabilmek için kendi gücünden ziyade diplomasiye dayanma politikası izlemeye koyulmuştur (Turan 2015, 320). Bu anlamda, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluk modernleşme hamlelerini hızlandırmanın yanı sıra diplomatik anlayışında da Avrupa ilkelerini benimsemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, Napolyon'un Mısır'ı işgalinin ardından Rusya ve İngiltere ile anlaşmalar imzalayarak Avrupalı devletler arasındaki ilişkilerde güç dengesi siyasetini kesin olarak kabullenmiştir.

Diğer yandan Napolyon Savaşları'nın bitimiyle Avrupa'da yeni bir denge kurulmuş ve Avrupalı devletler tarafından Avrupa Ahengi adıyla bilinen kolektif bir barış düzeni tesis edilmiştir (Gülboy 2014, 97). Avrupa Ahengi'yle birlikte, ortak çıkar ve ortak değerler üzerinden temellenen uluslararası toplum yapısı net bir şekilde ortaya çıkmıştır (Palabıyık 2015, 249). Bu anlamda, Avrupa devletleri aralarında Avrupa'daki güç dengesini muhafaza etmek, birbirlerinin

egemenliklerine saygı göstermek, kongreler yoluyla barışı korumak ve savaşı mümkün olduğunca kısıtlı bir alanda tutmak gibi ortak çıkar ve değerleri benimsemiştir. Napolyon sonrası dönemde yasallık ve güç dengesi üzerine inşa edilen düzenin başarılı olduğu da söylenebilir. Avrupa Ahengi'nin kuruluşuyla büyük güçler arasındaki savaşlar azalmış; I. Dünya Savaşı'na kadarki süreçte Kırım Savaşı haricinde ikiden fazla büyük gücün yer aldığı topyekûn bir savaş yaşanmamıştır (Hobsbawm 2013, 113). Ancak bu yapının önemli kusurları da bulunmaktaydı. Zira Avrupa Ahengi ile büyük güçler olarak kabul edilen beş devletin kendilerini diğer devletlerden ayırması, oldukça dışlayıcı ve tahakkümcü bir kimliği beraberinde getirmiştir (Gülboy 2014, 105). Üstelik Avrupa uluslararası toplum anlayışı Avrupa medeniyetinin üstünlüğü teması üzerinden şekillenmiş ve Doğu toplumları bunun bir parçası olarak görülmemiştir. Nitekim Napolyon Savaşları sonrası kurulan Avrupa Ahengi'ne Osmanlı Devleti -tüm modernleşme çabalarına ve uluslararası topluma katılma isteğine rağmen- XIX. yüzyılın ilk yarısı boyunca kabul edilmemiştir. Osmanlı Devleti'nin Viyana Kongresi'ne katılma girişimleri, Napolyon Savaşları sonrası sürecin en önemli aktörlerinden olan Rusya tarafından veto edilmiştir (Yurdusev 2009, 76). Üstelik 1821 yılında patlak veren Yunan İsyanı'na Avrupalı büyük güçler müdahil olarak Osmanlı'nın içişlerine karışmış, gelişen olaylar neticesinde İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan müttefik donanması Navarin'de Osmanlı donanmasını imha etmiştir (Turan 2015, 330). Ardından, Osmanlı'yı karadan da yenilgiye uğratan Rusya, Mora civarında kurulacak bağımsız bir Yunan Devleti'nin Osmanlı tarafından kabulünü sağlamıştır. Ancak ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti'nin uluslararası

toplumdaki konumu değişmeye başlamıştır. Bu değişimin temel olarak iki sebebi vardır. Birinci sebep, Osmanlı Devleti'nin Avrupa merkezli uluslararası toplumdaki konumundan uzak kalması halinde ayakta kalmasının mümkün olmayacağını derinden idrak etmesidir. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Avrupa değerlerini yalnızca askeri alanda değil, idari, mali, diplomatik hatta toplumsal alanlarda da tatbik etmeye başlamıştır. Böylece, Batı'yı model alarak gerçekleşen modernleşme çalışmaları XIX. yüzyılın başlarından itibaren ivme kazanmış ve nihayetinde 1839 yılında Gülhane Parkı'nda okunan fermanla Tanzimat dönemi başlamıştır (İnalçık 2017, 140). Bu fermanla Osmanlı Devleti geleneksel anlayışından radikal bir kopuş göstererek imparatorlukta yer alan Müslüman ve gayrimüslim tebaanın eşitliği ilkesini gündemine almıştır (Cleveland 2015, 95). Osmanlı Devleti bu ferman ve beraberinde gelişen modernleşme hamleleriyle Avrupa kamuoyunun sempatisini kazanmış ve bir ölçüde uluslararası toplumda kabul görmeye başlamıştır (Turan 2015, 360).

Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplumdaki konumunu değiştiren ikinci önemli sebep ise Napolyon Savaşları sonrası kurulan Avrupa Ahengi'nin 1848 yılında -Avrupa'nın maestrosu olarak bilinen-Metternich'in düşüşüyle bozulmaya başlamasıdır. Avrupa Ahengi'nin bozulmasına Rusya'nın konumunun güçlenmesi eşlik edince özellikle İngiltere nezdinde Osmanlı Devleti stratejik olarak daha önemli hale gelmiştir. Bu çerçevede İngilizler Rusya'yı durdurmanın yolunun Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü desteklemekten geçtiği anlayışını benimsemiştir (Tuncer 2009, 57). Bu durum Kırım Savaşı'yla birlikte fiiliyata dökülmüştür. Görünürde kutsal yerler meselesi üzerinden patlak veren bu savaş aslında İngiltere ve Rusya

arasındaki güç mücadelesinin bir yansımasıdır (Hosbawm 2012, 91). Zira bu süreçte Rusya yayılcı emellerini gerçekleştirmek üzere hareket etmiş, İngiltere ise Avrupa'daki güç dengelerini bozmaya başlayan Rus tehdidini bertaraf etmeyi hedeflemiştir (Kissinger 2014, 85). Neticede Osmanlı, İngiltere, Fransa ve Piyomente Krallığı'ndan oluşan müttefik kuvvetler Rusya'yı yenilgiye uğratmıştır. Avrupa devletleri bu süreçte Osmanlı'nın varlığını Avrupa güçler dengesi için bir zorunluluk olarak görerek Karadeniz'de Rus egemenliğine son verilmesi yönünde bir strateji yürütmüştür (Tuncer 2009, 76). Bu bağlamda, savaşı bitiren Paris Antlaşması ile Rusya'nın Karadeniz'de donanma bulundurması yasaklanmış ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne Avrupa devletlerinin saygı göstereceği kararı alınmıştır (Tuncer 2009, 78). Paris Antlaşması'nın asıl önemli noktası ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa ailesinin bir üyesi olarak kabul edileceği kararının alınması olmuştur (Turan 2015, 385). 1856 yılında imzalanan bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Avrupa uluslararası toplumunun resmi olarak bir parçası haline gelmiştir (Palabıyık 2015, 251). Ayrıca Osmanlı Devleti bu dönemde Avrupaî tarzda modernleşme hamlelerine hız vermiş, Avrupalı devletlerle ortak değer ve çıkarları, hatta kısmi de olsa ortak kültürel öğeleri benimsemiştir. Nitekim Osmanlı diplomasisi hızlı bir şekilde Avrupalılaştırmış bunun yanında yapılan reformlarla Avrupa değer ve normları içselleştirilmiştir (Yurdusev 2009, 79-80). Diğer yandan Avrupalılar kendilerine Osmanlı Devleti'ni uygarlaştırma misyonu biçmiştir. Bu anlamda Kırım Savaşı'nın sonunda Avusturyalı Papalık elçisinin dile getirdiği "Onları (Osmanlıları) da uygarlaştıracamız ve

ilerlememizin sırlarıyla tanıştıracamız.” sözü manidardır (Turan 2015, 381).

Ancak Osmanlı Devleti her ne kadar Paris Barış Konferansı’yla Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olmuş görünse de fiiliyatta bu durum pek de öyle olmamıştır. Zira Paris Antlaşması’nda Osmanlı Devleti’nin içişlerinde bağımsız olduğu vurgulansa da ilerleyen süreçte bu madde Avrupalı devletlerce pek çok defa ihlal edilmiştir. Bu durum aslında Osmanlı Devleti’nin uluslararası toplumun eşit bir parçası olarak dikkate alınmadığını göstermektedir (Bull 2002, 14). Avrupalı Devletler Paris Antlaşması’nın hemen akabinde bile Avrupa’nın en temel ortak değeri olan eşit egemenlik prensibini Osmanlı Devleti’ne uygulamamıştır (Palabıyık 2015, 253). Bu durum ilk olarak 1858 yılında Cidde’de yaşanan krizde görülmüştür. Gelişen olaylar neticesinde İngiliz ve Fransız donanmaları Osmanlı şehrini topa tutmuşlardır. Böylece Osmanlı’nın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstermeyi taahhüt eden Paris Antlaşmasının yedinci maddesi Avrupalı devletlerce ihlal edilmiştir (Turan 2015, 395). Bu ihlal Osmanlı’nın içişlerine yönelik müdahalelerin yalnızca başlangıcı olmuş ve imparatorluk git gide artan bir biçimde Avrupalı devletlerin baskısına maruz kalmaya başlamıştır. Resmî olarak Avrupa toplumunun bir parçası şeklinde görüldüğü dönemde bile Osmanlı Devleti fiili olarak Avrupa uluslararası toplumunun eşit bir üyesi olarak dikkate alınmamıştır. Yine de özellikle 1870’li yıllara kadar Osmanlı Devleti, Avrupa uluslararası toplumu ile iş birliği mekanizması kurabilmiş, bu sayede karşı karşıya olduğu dağılma sürecini geciktirmiştir. Osmanlı Devleti bu dönemde Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olabilmek ve içinde bulunduğu zor durumu

aşabilmek için Avrupalı devletlerin norm ve değerlerini benimsemiş ve birçok alanda Batı'yı örnek alan reformlar gerçekleştirmiştir. Bunun yanında Avrupalıların tabi olduğu uluslararası hukuk, Osmanlı Devleti tarafından meşru kabul edilmiştir. Ancak Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ni uluslararası toplumun eşit bir üyesi olarak tanıma konusunda -kısa bir dönem haricinde- oldukça isteksiz davranmıştır.

1860'lı yıllarda İngilizlerin Yakındoğu'da *status quo* yanlısı tutumundan sapmaların işaretleri görülmeye başlanmıştır. 1870 yılında ise Rusya Paris Antlaşması'nın Karadeniz'e dair hükümlerini tek taraflı olarak feshettiğini ilan etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Rus önerilerinin değerlendirildiği 1871 yılındaki Londra Konferansı'nda ise Paris Antlaşması ile getirilen Karadeniz'deki Rus askeri varlığının sonlandırılması hükmü kaldırılmıştır. Böylece uluslararası anlaşmaların bozulmazlığı ilkesi Osmanlı nezdinde ihlal edilmiştir (Turan 2015, 406). Bunun yanında bu dönemlerde Eflak, Boğdan, Sırbistan, Girit gibi yerlerde patlak veren krizlerde Avrupalı devletler Osmanlı'nın içişlerine müdahale ederek Paris Antlaşması'nın hükümlerini iyiden iyiye aşındırmıştır (Tuncer 2009, 106). Ancak Osmanlı Devleti Avrupa uluslararası toplumuna entegre olma çabalarından yine de vazgeçmemiştir. Bu anlamda verilebilecek en anlamlı örneklerden biri Osmanlı tarihinde ender görülen bir olay olarak Sultan'ın Avrupa'ya gezi düzenlemesidir. Tanzimat döneminin son padişahı olan Abdülaziz, Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti lehine bir atmosfer oluşturmak amacıyla Avrupa seyahatine çıkmıştır (Turan 2015, 407). Bunun yanında Osmanlı Devleti Avrupa toplumunda kabul görmek ve ülkenin içerisinde bulunduğu sorunlara kalıcı çözümler bulabilmek amacıyla reformlarını genişletmiştir. Ancak imparatorluğun bu ve benzeri

çabalarına rağmen özellikle 1870’li yıllarda Osmanlı Devleti’nin uluslararası toplumdaki kabul görülmeme durumu belirgin hale gelmiştir. Neticede imparatorluk, oldukça dışlayıcı bir kimliğe sahip olan Avrupa uluslararası toplumu tarafından izole edildiği bir süreçle karşı karşıya kalmıştır.

4. Avrupa Uluslararası Toplumunun Osmanlı Devleti ile Nihai Etkileşimi: Dışlama ve İzolasyon

XIX. yüzyılın ikinci yarısı hem Osmanlı Devleti hem de Avrupalı devletler için çarpıcı gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Öncelikli olarak kapitalist ekonomik sistem giderek daha geniş bir ağa yayılırken Sanayi Devrimi ile birlikte yeni bir ekonomik sistem oluşmaya başlamıştır. Bu ekonomik sistemde Avrupa devletleri gerek sermaye gerekse de üretim gücü ile kendilerini merkez olarak konumlandırırken Osmanlı Devleti giderek çevre ülke konumuna indirgenmiştir (Öztürk ve Boyacı 2022, 1815). Avrupa devletlerinin Sanayi Devrimi neticesinde büyük ekonomik atılımlar gerçekleştirdiği bu dönemde Osmanlı Devleti karşı karşıya olduğu ekonomik sorunlara çözüm bulamamış ve iktisadi olarak da Avrupa uluslararası toplumunun eşit ve egemen bir üyesi olmaktan uzaklaşmıştır (İzol ve Cingöz 2020, 392).

Öte yandan 1869 yılında Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla Mısır’ın stratejik konumu artarken bu durum özellikle İngiltere’nin Ortadoğu politikasında ciddi kırılmalara yol açmıştır. Diğer yandan İtalya ve Almanya’nın birliklerini tamamlamaları Avrupa güç dengesinde önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Bu dönem Osmanlı Devleti’nin uluslararası toplum tarafından giderek dışlandığı ve izole

edildiği bir sürece tekabül etmektedir. 1870’li yıllarda Avrupa’da oluşmaya başlayan yeni uluslararası yapıda Osmanlı Devleti önemli bir aktör olarak dikkate alınmamıştır. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti’nin işlerine artan bir biçimde müdahil olmasıyla imparatorluk uluslararası toplumun eşit ve egemen bir parçası olmaktan giderek uzaklaşmıştır. Osmanlı Devleti uluslararası toplumun parçası olmaktan uzaklaşırken içeride de başkaldırıyla karşı karşıya kalmıştır (Tuncer 2009, 119). 1875 yılında patlak veren Hersek Ayaklanması giderek yayılmış ve Avrupalı Devletler Paris Antlaşması’nın hükümlerini ihlal ederek Osmanlı Devleti’nin egemenlik haklarını yok sayan bir tutum benimsemiştir. Bu döneme kadar Osmanlıların toprak bütünlüğünü savunan İngilizler dahi Osmanlı Devleti’ni savaşla tehdit etmeye başlamıştır (Turan 2015, 424). Osmanlı Devleti ise Avrupalı devletlerin bu baskısına ve karşı karşıya kaldığı gerileme sürecine reformlar tatbik ederek karşı koymaya başlamıştır.⁴ Bunun en zirve örneği ise 1876 yılında ilan edilen Meşrutiyet olmuştur. Ancak Avrupalıların önerdikleri reformların başarısıyla ilgilendikleri hatta bu durumu arzu ettikleri dahi söylenemez (Karpat 2015, 178). Zira Avrupalı devletler reform maskesi altında Osmanlı Devleti’ne müdahale etmelerinin yollarını aramıştır (Tuncer 2009, 121). Kemal Karpat’ın da belirttiği üzere Osmanlı’nın yaptığı reformlar bir ölçüde başarılıydı hatta zaman ve imkân verildiği takdirde bu reformlar daha da ileri seviyeye

⁴ Yapılan reformların temel olarak üç boyutu bulunmaktadır. Birinci boyut Osmanlı Devleti’nin XVII. yüzyılın sonlarından itibaren belirgin hale gelen ve sonraki yüzyıllarda hızlanan zayıflama sürecine kalıcı bir şekilde çözüm üretmektir. İkinci boyut Avrupalı devletlerin norm ve değerlerini benimseme ve içselleştirme ihtiyacı ve isteğidir. Üçüncü boyut ise Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti’nin işlerine yönelik müdahalelerini engellemektir. Bu dönemdeki reform süreci ile alakalı ayrıntılı bilgi için Bkz. (Eryılmaz 1992)

taşınabilirdi (Karpat 2015, 181). Ancak Avrupa uluslararası toplumu artık Osmanlı Devleti'ni ölümünü bekleyen hasta adam olarak görmekteydi. Dahası İngiliz siyasetinin önemli isimlerinden Gladstone'un işaret ettiği "Osmanlı'yı Avrupa'dan defetme" algısı Avrupa zihinlerinde yer edinmişti (Tuncer 2009, 138).

Neticede 1875 yılında başlayan Balkan Buhranı giderek büyürken, Avrupa devletlerinin çözüm adına sunduğu reçete Osmanlı Devleti tarafından egemenlik haklarına aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunun üzerine Rusya, diğer büyük güçlerin de üstü kapalı onayıyla Osmanlı Devleti'ne savaş açmış, böylece 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti Ruslara karşı başta Plevne olmak üzere bazı bölgelerde başarıyla karşı koysa da Rus ordusu en sonunda İstanbul önlerine kadar dayanmıştır. Bunun üzerine Yeşilköy Anlaşması imzalanmışsa da bu anlaşma aşırı derecede Rus çıkarları lehine olmasından dolayı Avrupalı devletlerce kabul görmemiştir. Neticede Berlin'de Osmanlı-Rus savaşının sonuçlarını görüşmek üzere tüm büyük güçlerin katıldığı bir kongre düzenlenmiştir. Bu kongre sonrası imzalanan anlaşma ile Osmanlı Devleti Balkanlar'daki hâkimiyetini ve prestijini kaybetmiştir. Büyük toprak ve insan kayıplarına yol açan bu anlaşmanın en önemli noktalarından biri de Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplumdan dışlanmışlığının resmî boyut kazanması olmuştur. Nitekim Berlin Antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti, Paris Antlaşması ile en azından kâğıt üzerinde bir parçası olduğu, uluslararası toplumdan büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Berlin Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışılmaması yani egemenliğine saygı gösterilmesi ilkesi bir kenara atılmış, hatta imparatorluğa yapılacak müdahaleler uluslararası

hukukun bir kuralı olarak benimsenmiştir. Bu durum, Avrupa uluslararası toplumunun tehlikeli ve kuşkulu bir ahlak biçimi olan müdahale ve yaptırımlarını, ortak değer olarak görmelerini de beraberinde getirmiştir (Karpas 2015, 181). Üstelik Berlin’de ortaya çıkan düzenleme Doğu sorununu çözmekten uzak olmanın yanında ilerleyen süreçte Balkanlar’da meydana gelecek ve tüm Avrupa’yı etkileyecek huzursuzluk ve sorunların kaynağı da olmuştur.

Berlin Kongresi’nden sonra Avrupa’nın hasta adamı olarak bilinen Osmanlı Devleti artık yürüyemez hale gelmiştir (Tuncer 2009, 179). İmparatorluk Berlin Antlaşması’ndan sonra önemli bir Avrupalı güç olma vasfını kaybederken toprak kayıpları birbirini izlemiştir (Zürcher 2000, 122). Yine de Osmanlı Devleti, içişlerine yönelik ağır müdahalelere ve iç karışıklıklara rağmen, XX. yüzyılın başlarına kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Bunda Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki güç mücadelesinin yanı sıra Osmanlı Devleti’nin özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde görece başarılı bir denge politikası izlemesi de etkili olmuştur. Osmanlı Devleti bir dönem boyunca Avrupa uluslararası toplumundan dışlansa da Avrupa devletler sisteminin önemli bir aktörü olarak kalmaya devam etmiştir. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde yeni müttefik arayışlarının bir sonucu olarak Almanya ile yakınlık kurulmuştur (Beşirli 2004, 121). Almanya ise Osmanlı Devleti’ni hammadde ve pazar imkânları açısından değerlendirilmeye uygun bakir bir alan olarak dikkate almıştır. Bu anlamda hem Osmanlı Devleti hem de Almanya, pragmatist gerekçelerle ikili ilişkileri geliştirmiştir. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti’nin uluslararası toplum tarafından kabul görülmemesi durumu devam etmiştir. Bu anlamda birçok Batı ülkesinin gözünde

Osmanlı, Batı'nın yarattığı değerlerin karşısında yer alan bir medeniyet olarak betimlenmiştir (Turan 2015, 464). Batı değerlerine ve sistemine çok da uzak olmayan Sultan II. Abdülhamid, Avrupa'nın bu dışlayıcı tavrıyla birlikte diplomatik pazarlık gücünü arttırmak ve içerideki meşruiyetine katkı sağlamak için Panislamizm politikası izlemek durumunda kalmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in ardından iktidarı ele geçiren Jön Türkler döneminde de Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplumdaki konumu daha ileri bir safhaya erişmemiştir. Aslında Jön Türkler iktidara gelmelerinin hemen akabinde uluslararası toplumda kabul görmek için çabalamış, bu anlamda özellikle İngiltere ve Fransa'yla ilişkileri geliştirmek için pek çok girişimde bulunmuştur. Jön Türkler Avrupalı devletlerle ortak çıkar ve değerler üzerinden iş birliği zemini oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Meşrutiyetin ilk yıllarından itibaren Jön Türkler, Avrupalı güçlerden beklediği desteği bulamamış ve yalnızlığa itilmişlerdir (Zürcher 2000, 154). Daha da önemlisi Osmanlı Devleti bu ve ilerleyen dönemde uluslararası toplumdan izole olmakla kalmamış uluslararası sistemdeki konumunu da kaybetmeye başlamıştır. Nitekim Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhakını Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları izlemiş, Osmanlı Devleti hızla parçalanmaya başlamıştır. Jön Türklerin çalkantılı iktidarından sonra yönetimi devralan İttihatçılar da başlarda ısrarla İngiltere ve Fransa yanlısı politikalar izlese de karşılık bulamamıştır (Turan 2015, 506). Neticede Avrupa uluslararası toplumunda hâlihazırda kabul görmemiş olan Osmanlı Devleti, devletler sisteminde de etkisiz bir ülke olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Peleponezya Savaşları kitabında geçen anlatıda Atinalıların Melos'dan kaderlerine razı olarak kendilerine boyun eğmelerini

istedikleri gibi Avrupalı devletler de Osmanlı Devleti'nden büyük güçlerin kendisi hakkındaki hükmüne çaresizce razı olmasını istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti egemen bir güç olarak Avrupa uluslararası toplumu tarafından tanınma ümidini ve mücadelesini kaybetmemiştir. Bu anlamda son çare olarak Almanya ile ittifak kuran imparatorluk nihayetinde I. Dünya Savaşı'na katılacağı sürece yol almıştır. Osmanlı Devleti bu savaşa dahil olarak tam bağımsızlık elde etmek, ekonomik özgürlük sağlamak ve savaş sonrası oluşacak düzende Avrupa uluslararası topluluğuna kabul edilmek gibi hedeflerini gerçekleştirmek istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu beklenti ve ümitleri savaşın sonucuyla boşa çıkmıştır.

5. İmparatorluğun Küllerinden Doğan Türkiye'nin Uluslararası Toplumla İlişkisi

I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Avrupalı Devletler Osmanlı Devleti ve müttefiklerine ağır şartlar içeren anlaşmalar dayatmışlardır. Bu bağlamda Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti Ortadoğu'daki hakimiyetini kaybetmekle kalmamış, Anadolu'daki topraklarının işgaline dahi tanıklık etmiştir. Sevr Antlaşması ise galip devletlerin artık Osmanlı Devleti'ni bağımsız bir devlet olarak dahi görmediğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Nitekim bu anlaşma metninde Osmanlı Devleti ekonomik, askeri ve siyasi bağımsızlığını büyük ölçüde kaybetmiş bir kukla devlet olarak tasarlanmıştır. Bu anlamda Avrupa uluslararası toplumu Osmanlı Devleti'ni izole etmenin ötesine geçerek neredeyse yok saymaya kadar varacak bir anlayış benimsemiştir. Ancak Millî Mücadele sırasında bağımsız bir Türk devletinin varlığını koruyacağını işaretleri görülmeye başlanmıştır. Müttefikler arasındaki anlaşmazlıklardan ve

Sovyetlerle kurulan ittifaktan yararlanan Türkiye, Yunanları Büyük Taarruz ile katî bir şekilde yenilgiye uğratarak Anadolu'daki egemenliğini pekiştirmiş, Lozan Antlaşması ile de Avrupalı Devletler nezdinde bağımsız bir devlet olarak tanınmayı başarmıştır. Bu bağlamda Lozan Antlaşması'nın imzalandığı yıl olan 1923 kimilerince Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olan Türkiye'nin uluslararası topluma katılmasına tekabül etmektedir. Ancak her ne kadar Lozan Antlaşması Türkiye'nin uluslararası toplumuna katılım yolunda önemli bir dönüm noktası olsa da Türkiye'nin Avrupa uluslararası toplumuna dahil olması bu anlaşmanın hemen akabinde gerçekleşmemiştir. Zira Avrupalı devletlerle ile Türkiye arasındaki ihtilaflar bir süreliğine daha taraflar arasındaki ilişkilerin gergin bir atmosferde seyretmesine yol açmıştır (Zürcher 2000, 291). Özellikle Musul Meselesi Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkileri belirsiz hâle getirirken Türkiye'nin Avrupa uluslararası toplumuna katılımını geciktirmiştir. Musul meselesi ancak Milletler Cemiyeti'nin (MC) Türkiye aleyhine aldığı kararın akabinde yapılan Ankara Antlaşmasıyla (1926) rafa kalkmıştır. Ancak Musul'un kaybı Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığına yol açarken Milletler Cemiyetine yönelik kuşkucu bir bakış açısını da beraberinde getirmiştir.

Peki Türkiye 1923 yılında Avrupa uluslararası toplumuna dahil olmadıysa ne zaman dahil olmuştur? Bu soruya cevap vermeden önce yeni kurulan cumhuriyetin iç dinamiklerine göz atmak gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğan yeni cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin tarihsel mirasının bazı yönlerini içselleştirip özümserken pek çok tarafından da “özgürleşerek” yeni bir Türkiye ve yeni bir Türk milliyetçiliği inşa etmiştir (Volkan ve Itzkowitz 2002, 36).

Bu bağlamda; Cumhuriyetin ilk yıllarında modern İslam tarihinde görülmemiş kapsamda Batılılaşma ve yoğun bir reform süreci yaşanmıştır (Cleveland 2015, 203). 1924 yılında halifelik ilga edilirken 1926 yılında Mecelle ve şeriat kaldırılmıştır. İslami yasalar ve İslami gelenekler birbiri ardına devlet bürokrasisinden ve toplumsal kimlikten uzaklaştırılırken idealleştirilen Batı'nın değerleri benimsenmeye başlamıştır (Cleveland 2015, 230). Bu anlamda Modern Türkiye'nin oluşumunda idealizyon nesnesi olarak Batı rezervuar olurken, Arap toplumunun bir yansıması olarak görülen İslami çağırışlar, yapılan kültür devrimiyle “arınma” işlemine tabi tutularak dışsallaştırılmıştır (Volkan 2000, 157-158). Aslında tüm bu reformlar bir açıdan Tanzimat döneminden beri yapılan ıslahatların devamı olarak da görülebilir (Aytekin 2013, 320). Ancak bu dönemde yapılan reformlar Osmanlı Devleti'nin görece evrimsel sürecinin aksine devrimsel bir metotla çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Neticede yeni cumhuriyet Osmanlı Devleti'nin geleneksel İslami anlayışından uzaklaşarak Batı'nın değerlerini hızlı bir şekilde kabullenmiştir. Türkiye'nin bu hızlı modernleşme ve Batılılaşma süreci bir açıdan Avrupa uluslararası toplumuna katılma ve kabul görme çabalarının da bir yansımasıdır. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk muasır medeniyetler seviyesine çıkmak amacıyla gerçekleştirdiği reformların Avrupalı devletlerce duyulmasından ve takdir edilmesinden hoşnutluk duymuştur (DPÜ Haber 2017) . Bu durum Türkiye'nin Avrupa'daki imajını değiştirme çabasıyla çok yakından alakalıdır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Batı'nın ortak çıkar ve değerlerini özümseyen Türkiye, 1930'lu yılların başında da Avrupalı devletlerle ilişkilerini geliştirme yönünde önemli adımlar atmıştır. Nihayetinde

Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyetine katılmıştır (Zürcher 2000, 294). Bu tarih Türkiye'nin Avrupa uluslararası toplumuna entegre olduğu tarih olarak dikkate alınabilir. 1936 yılında Lozan Antlaşması'nın Boğazlarla ilgili hükümlerinin Türkiye lehine değiştirildiği Montrö Boğazlar Sözleşmesi ise Türkiye'nin artık iyiden iyiye uluslararası toplum tarafından kabul gördüğünün işareti olarak yorumlanabilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri ile olan ilişkileri oldukça derin tarihsel köklere sahiptir. İmparatorluk, özellikle XV. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arası dönemde Avrupa devletler sisteminin önemli bir aktörü olarak yer almış ve Avrupa uluslararası toplumunun oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti, Avrupa'nın yayılmacı devletlerine karşı İngiltere, Fransa, Hollanda gibi ulus devletlerin ayakta kalabilmesine yardımcı olmuştur. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'nin henüz yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olduğu da söylenemez. Zira Osmanlılar ile Avrupalı devletler arasında özellikle güç dengesi üzerinden ortak çıkar odaklı bir iş birliği mekanizması kurulsa da birbirlerinin egemenliklerine saygı gösterme, aynı medeniyetin bir parçası olarak hissetme gibi ortak değerler konusunda ortak bir zemin oluşmamıştır. Bu durum XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren değişmeye başlamıştır. Avrupa'nın gerisinde kaldığının iyiden iyiye farkına varan Osmanlılar Avrupaî tarzda modernleşme çabalarına girişmenin yanı sıra Avrupa'nın diplomatik anlayışını da benimsemeye başlamıştır. Diğer yandan XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa devletleri, kolektif barış düzenini ifade eden bir uluslararası toplum

yapısı inşa ederken, Osmanlı Devleti bu Avrupa Ahengi'ne katılma konusunda oldukça istekli davranmıştır. Bu anlamda; Batı'yı örnek aldığı idarî, malî ve toplumsal reformlarını hızlandırmanın yanı sıra Avrupalı devletlerin ortak çıkar ve değerlerini de benimsemeye başlamıştır. Avrupalı devletlerin, Osmanlı Devleti'nin uluslararası topluma katılma çabalarına tutumu ise ikircikli olmuştur. Zira büyük güçlerin kendilerini diğerlerinden ayırmaları ve kendi medeniyetlerinin üstünlüğü temaları üzerinden temellenen XIX. yüzyıl Avrupa uluslararası toplumu dışlayıcı olmanın yanı sıra genişleme konusunda da oldukça isteksizdi. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin çabaları bir süreliğine yok sayılmış, ancak Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın uluslararası topluma müdahil olabileceği gündeme taşınmıştır. Paris Antlaşması'yla da Osmanlı'nın Avrupa toplumunun bir parçası olduğu ve içişlerine müdahale edilmeyeceği prensipleri kâğıt üzerinde kabul edilmiştir. Ancak Paris Antlaşması'nın hükümleri akdedildiği şekilde Osmanlı Devleti'ne uygulanmamış ve fiiliyatta imparatorluk eşit ve egemen bir ülke olarak Avrupa uluslararası toplumunun parçası sayılmamıştır. Bu anlamda Avrupa'nın en temel ortak değeri olan eşit egemenlik ilkesi Osmanlı Devleti'ne tatbik edilmemiş ve Avrupalılar Osmanlı Devleti'nin içişlerine yönelik müdahale ve baskılarını gün geçtikçe arttırmıştır. Aslında Osmanlı Devleti özellikle XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı devletlerin ortak değer ve çıkarlarını hatta kısmî de olsa ortak kültürel öğelerini dahi benimsemiştir. Yine de Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olarak görme konusunda oldukça isteksiz davranmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'yla da Osmanlı Devleti'nin Avrupa uluslararası

toplumundan dışlanmışlığı resmîyet kazanmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, Avrupa'nın önemli güçlerinden biri olma vasfını kaybetmekle kalmamış, içişlerine yönelik müdahaleler Avrupa uluslararası hukukunun ilkelerinden biri haline gelmiştir. Bu durum imparatorluğun parçalanma sürecini de hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti Avrupa uluslararası toplumuna katılmaya yönelik tüm çabalarına rağmen dışlanmaya maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Yine de imparatorluk bir süreliğine Avrupa merkezli uluslararası sistemin önemli bir aktörü olarak kalmaya devam etmiş ve bu minvalde izlediği denge politikası ile ömrünü uzatabilmiştir. Ancak XX. yüzyılın başlarında alınan ağır yenilgilerle imparatorluk uluslararası toplumdan dışlanmanın yanında uluslararası sistemdeki ağırlığını da kaybetmeye başlamıştır. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin Avrupa uluslararası toplumundan ve nihayetinde Avrupa devletler sisteminden dışlanması Avrupalı güçlerin tasavvurlarının ötesinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Zira barut fiçisi olarak bilinen Balkanlar'da Osmanlı öncülüğündeki denge-denet sisteminin çökmesiyle birlikte Balkan Bunalımları'nın ve neticede I. Dünya Savaşı'nın temelleri atılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti kendisine dayatılmaya çalışılan Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sevr Antlaşması ile Avrupa uluslararası sisteminden de dışlanmıştır. Millî Mücadele sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ise Osmanlı Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir. Ancak bir anlamda Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olan Türkiye kuruluşundan itibaren yoğun bir şekilde Batılılaşma ve modernleşme faaliyetlerine girişmiştir. Bu anlamda Avrupa medeniyetinin ortak çıkar ve değerlerini içselleştirmekle kalmayan yeni cumhuriyet, Avrupalı devletlerle ilişkilerini

geliştirmiştir. Nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin MC'ye katıldığı 1932 yılı ise Türkiye'nin uluslararası topluma entegre olduğu tarih olarak belirtilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağkaya, Onur. 2016. “İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 71 (4): 1059-1089.
- Aytekin, Arif. 2013. “Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 30: 313-329.
- Baylis, John. 2020. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Bennison, Amiara K. 2019. “The Ottoman Empire and Its Precedents from the Perspective of English School Theory.” In *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level* derleyen Barry Buzan ve A.Gonzalez-Pelaez, 45-69. London: Palgrave Macmillan.
- Beşirli, Mehmet. 2004. “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları.” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (16): 121-139.
- Bull, Hedley. 2002. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- Buzan, Barry. 2009. “The Middle East Through English School Theory.” *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*, derleyen Barry Buzan ve A.Gonzalez-Pelaez, 24-44. London: Palgrave Macmillan.
- Cleveland, William L. 2015. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çeviri, Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Devlen, Balkan ve Özgür Özdamar. 2010. “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları.” *Uluslararası İlişkiler* 7 (25): 43-68.

- DPÜ Haber. 10.11.2017. “Atatürk’ü Anlamak ve Anlatmak: Yabancıların Değerlendirmelerinde Atatürk.” Erişim: 27.11.2022
http://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/5a05ac83086ec/ataturku-anlamak-ve-anlatmak-yabancilarin-degerlendirmelerinde-ataturk-konferansi-gerceklestirildi
- Eryılmaz, Bilal. 1992. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*. İstanbul: Şaret Yayınları.
- Fazlulah, Seyid ve Hüseyini Rızai. 2021. “Meşrutegeraye der Camieye Beynelmileli.” *Do Faslname, Elmi Pejuheşnameye Huquqi Eslami*, 1 (52): 319-344.
- Gökakın, Behice Ö. 2010. “The Ottoman Empire and European International Society: A Theoretical-Historical Analysis.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülboy, Burak. 2014. *Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı’nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Hobsbawm, Eric. 2013. *Devrim Çağı: 1789-1848*. Çeviri, Bahadır Şener. Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, Eric. 2012. *Sermaye Çağı: 1848-1875*. 5.bs. Çeviri, Mustafa Şener. Ankara: Dost Kitabevi.
- İnalcık, Halil. 2017. *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*. 3.bs. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İzol, Ramazan ve Murat Cingöz. 2020. “Merkantalizm ve Sanayi Devrimi Sürecinde Osmanlı Devleti’nin Konumu.” *Akademik Hassasiyetler* 7 (14): 379-398.
- Karpat, Kemal. 2015. *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lok, Matthijs. 2022. “The European Republic from the Enlightenment to the Counter-Revolution.” In *Discourses of Decline: Essays*

on Republicanism in Honor of Wyger R.E. Velema, derleyen Joris Oddens, Mart Rutjes ve Arthur Weststeijn, 200-215. Leiden: Brill.

Linklater, Andrew. 2014. "İngiliz Okulu." *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Çeviri, Muhammed Ağcan ve Ali Aslan. derleyen Scott Burchill ve Andrew Linklater, 123-155. İstanbul: Küre Yayınları.

Öztürk, Tolga ve Ece Boyacı. 2022. "Suriyeli Mülteci Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkisine Yansıması: Dünya Sistemleri Analizi Üzerinden Bir Değerlendirme." *Alanya Akademik Bakış* 6 (1): 1809-1823.

Öztürk, Tolga ve İnci Nur Durak. 2022. "Çin Enerji Politikası: ABD ile Rekabetin Tehdit Dengesi Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi." *Diplomasi ve Strateji Dergisi* 3 (1): 1-40.

Palabıyık, Mustafa Serdar. 2015. "İngiliz Okulu." *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. 2.bs. derleyen Ramazan Gözen, 225-262. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şirjiyan, Celaleddin, Afşin Zerger, Fatme Keyhanlev ve Emir Muhammedi. 2021. "Mektebe İngilizisi ve Cayıgahe Huquqe Beynelmilel Der Cemieye Beynolmileli." *Fasnameyi Mütaelate Beynolmileli* 17 (4): 87-116.

Turan, Namık Sinan. 2015. *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Uluslan, Şayan. 2009. "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 8 (18): 229-256.

Vamık, Volkan ve Norman Itzkowitz. 2002. *Türkler ve Yunanlar: Çatışan Komşular*. Çeviren, Banu Büyükkal. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Volkan, Vamık. 2000. *Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Volkan, Vamık. 2008. *Kıbrıs: Savaş ve Uyum: Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Watson, Adam. 1992. *The Evolution International Society*. London: Routledge.
- Wendt, Alexander. 2016. *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. 2.bs. Çeviri, Helin Sarı Ertem ve Suna G. I. Öner. İstanbul: Küre Yayınları.
- Yurdusev, A. Nuri. 2009. "The Middle East Encounter with the Expansion of European International Society." In *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*, derleyen Barry Buzan ve A.Gonzalez-Pelaez, 70-91. London: Palgrave Macmillan.
- Zürcher, Eric J. 2000. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. 7.bs. Çeviri, Yasemin S. Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları.